

III. Рецензії, огляди

Максим Яременко

УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. І. ДВІЧІ ПРОФЕСОР: СТЕПАН ГОЛУБЕВ В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ ТА АКАДЕМІЧНОМУ КОНТЕКСТАХ. К.: НКПІКЗ, «Фенікс», 2007. 360 с.

Появу книги про Степана Тимофійовича Голубева, написаної професором Василієм Ульяновським, можна було передбачити. Після публікації Автором біографій двох інших достойників, дослідників із Київської духовної академії Миколи Петрова та Федора Тітова¹, звернення уваги на такого чи не найцікавішого та найоригінальнішого з цієї трійки історика, як Голубев, видається цілком природним.

Уже на самому початку книги Василій Ульяновський інтригує – адже звертається до добре відомого анекдотичного образу головного героя та на кількох прикладах показує його перебільшення і шляхи формування непривабливої постаті Голубева. Разом із тим, вступ закінчується цілком несподівано – у роздумах про широке історичне сито, яке просіює «всі здобутки кожного історичного діяча і залишає для нащадків лише найцінніше саме через власну (історії) оціночну призму», Автор переконує, що наукові заслуги його героя вищі, ніж тих, «хто збирав, переказував і фіксував анекдоти і міфи» про нього (с. 12). Це, звісно, так, проте дослідження образу героя у контекстах, обіцяне заголовком книжки, таки змушує розбиратися й у творенні чуток навколо нього як свідченні про їхнього персонажа у середовищі та ставленні середовища до персонажа, а отже – звертатися не лише до «високого», а й до «профанного». Тому на авторське запитання, «чи варто зациклюватися саме на розгляді достовірності чи міфічності наведених переказів?» (с. 12), я б відповів, що принаймні зважати на них доведеться. Вочевидь, якраз через цю обставину і сам Василій Ульяновський далі ще повертається до «непривабливого» боку біографії Голубева.

¹ Їх короткий огляд, написаний Мариною Болгаровою, поміщено в першому випуску «Київської Академії» (див.: Наукові записки НаУКМА. 2004, т. 35: Київська Академія. С. 98–100).

Основна частина дослідження тематично наповнена відповідно до авторської цілі, сформульованої у вступі: «нині історія потребує відродження заслуг Голубєва перед Кліо» (с. 12). Відтак, у книзі левова частка тексту розповідає або про героя-викладача і його службу та співжиття з колегами, або ж про героя – автора історичних праць. Перший після вступу розділ «Степан Голубєв: кар'єра вченого у світлі публічного і приватного життя» не надто щедрий на інформацію про сферу приватного. Порівняно з розповіддю про Голубєва «київського періоду» дослідження його дитячих років найменше наповнене фактами, та й ті взято зі спогадів Голубєва, себто Автор простує стежиною, яку проклав сам герой. Попри явно замалу кількість свідчень про Степана-підлітка, Василій Ульяновський намагається переконати читача, що ще змалку його героєві були притаманні неординарність та оригінальність, які з часом проявлятимуться у дорослому житті.

Натомість джерельна база для вивчення студентської пори Голубєва у Києві помітно розширюється завдяки офіційній інформації з архіву КДА. Відтак авторська розповідь наповнюється багатьма невідомими фактами. Читач не лише знайде тут інформацію про навчання (із прискіпливим переліком усіх отриманих оцінок та відвіданих лекцій), викладання (з не менш детальним переказом програм читаних Голубєву курсів), шаблі наукової кар'єри (включно з даними про підводні течії та прихильників і недоброзичливців), дослідницьку працю та наукові суперечки (із зазначенням дискусійних для Степана Тимофійовича положень його опонентів та висловлених їм закидів), а й довідається про студентське та викладацьке життя загалом, молодечу небайдужість Голубєва до жінок у часи пошуку ним нареченої та писання дисертації тощо. Окремим параграфом представлено дослідження про часи ординарного професорства Голубєва, коли він, за словами Автора, «набуває особливої ваги в корпорації». Ця частина так само рясніє численними маловідомими фактами з життя історика, і саме тут детально аналізуються суперечки та конфлікти вченого з колегами й відзначаються зміни в його ідейних позиціях у різний час. Перед читачем зримо постає академічна корпорація КДА початку ХХ ст., суперечки між її членами, підводні течії, формування ворогуючих таборів тощо. Василій Ульяновський розкриває мотиви поведінки Голубєва у різних ситуаціях академічного життя, показує механізми творення ним «свого» оточення викладачів та набуття ваги у вищих церковних колах. Спеціально обговорено здобуття державних нагород, а також ставлення Степана Тимофійовича до нової влади після революції 1917 р.

Помітно поступається академічному як за обсягом, так і за фактографічним наповненням змалювання університетського контексту та Голубєва у ньому, хоча в заголовку книги на перше місце поставлено саме університет. Попри меншу насиченість цього розділу, він з такою самою детальністю інформує про курси, прочитані Голубє-

вим в університеті, та про його тамтешню кар'єру. Щоправда, тут уже немає такого розмаїття осіб та стосунків із ними, як при змалюванні академії. Вочевидь, це зумовлювалося тим, що, як пише Василій Ульяновський, Голубев в університеті був «благодушником», себто майже не проявляв себе як скандаліст. Коротко згадано про членство Степана Тимофійовича у Церковно-археологічному товаристві та Історичному товаристві Нестора Літописця, де він найповніше розкрився, а також у Київському відділенні Слов'янського благодійного товариства. Побіжно (кількома фразами у різних місцях) згадується про його викладання в інших навчальних закладах.

Завершуючи портрет «публічного» Голубева, Автор детально розповідає про останні важкі роки його життя. Значну частину цієї оповіді становить дослідження долі бібліотеки та архіву вченого. Наприкінці першого розділу вміщено параграф «Родина: радощі і проблеми сімейного життя». Наведена інформація вкрай лаконічна і має радше довідковий характер, хоча й тут є дані, які можна віднести до таких, що інформують про героя і Клію: йдеться про збереження та передачу Голубевим до Всенародної бібліотеки України рукописів його тестя, професора Пилипа Терновського. Що ж до родинного життя, то коротко згадано про сестер та жінчиного брата, яких Голубев утримував, про батьків самого героя та його дітей. Навряд чи цей стислий виклад координується із заголовком параграфа, однак і тут читач знайде цікаві речі – наприклад, перелік близьких приятелів Степана Тимофійовича та нотатки про усвідомлення ним вад власного характеру, що проявлялися не у сім'ї, а «на роботі».

Другий розділ книжки справлятиме подвійне враження, залежно від підготовки читача. Якщо його візьме в руки фахівець, який працює у тій же ділянці, що й Голубев, то на нього не чекатиме стільки відкриттів, як у попередній частині (зокрема хоча б тому, що не зроблено спроби пояснити, чому Голубев у деяких дослідженнях послуговувався одним джерелом, обминаючи без пояснень решту, або чому він некритично ставився до вочевидь сумнівних джерел). Утім, навіть «втаємничений» знайде для себе дещо нове, оскільки проаналізовано не лише друкований доробок Голубева, а й його неопубліковані та не доведені до кінця наукові проекти. Натомість для «непосвяченого» читача цей розділ буде не менш інформативним, ніж попередній. Окрім детальної оповіді про видані вченим документи, Автор висвітлює підготовчу «кухню» дослідника та реакцію наукової спільноти на його публікації. У цій же частині Василій Ульяновський знову звертається до однієї зі складових анекдотичного образу Голубева – теми крадіжок ним рукописів, обґрунтовано показуючи неслухняність цих звинувачень. Що ж до специфічного ставлення до книг (боргів перед бібліотеками), то й тут переконливо доведено, що Голубев «не лише не був винятком, але й далеко не займав перших місць» порівняно з колегами.

Далі детально розповідається про дослідження Голубевим діяльності Петра Могили та його доби, Києво-Могилянської академії (зокрема простежено долю нереалізованого проекту видання першого відділення «*Актів и документов, относящихся к истории Киевской Академии*»), київських святинь та інших проблем церковної історії. Окрему увагу приділено обговоренню питання, чи був Голубев дослідником розколу, адже у КДА він викладав відповідний курс. Василій Ульяновський детально розповідає не лише про все опубліковане його героєм на тему старообрядництва, а й згадує про участь історика як експерта у судових справах сектантів та переказує зміст доповідної записки вченого про становище католиків і православних на Поділлі. І в описі досліджень Голубєва, і в окремому параграфі наведено інформацію про наукові дискусії та рецензії історика.

Завершується розділ розповіддю про офіційні наукові відзнаки Голубєва та неформальні прояви його наукового авторитету, як-от: участь у наукових виданнях та наукові консультації. Насамкінець ще раз наголошується на завданні, яке ставив Автор, пишучи це дослідження: «ще раз нагадати нашим сучасникам, що в українській історіографії в числі небагатьох служителів Клію високого гатунку стоїть також постать *визначного історика Церкви в Україні Степана Тимофійовича Голубєва*» (с. 265).

Книжку завершує публікація неоприлюдненого раннього варіанта популярної книги Голубєва про Видубицький монастир (написання історії йому замовила сама обитель), а також бібліографія основних праць ученого.

Підсумовуючи огляд книги Василя Ульяновського про Степана Голубєва, яка на сьогодні є найповнішою студією біографії історика, залишається констатувати, що вона, поза сумнівом, стане незамінною для майбутніх дослідників. Цьому не в останню чергу сприяє її джерельне забезпечення (адже Автор детально опрацював не лише київські архівосховища, а й залучив інформацію з архівів Російської Федерації), а відтак – аргументовані спостереження. Такий високий ранг книги змушує нагадати її редакторам (а їх значиться аж четверо!), що супровід наукових видань покажчиками був нормою вже за часів Голубєва. Ця норма аж ніяк не застаріла і сьогодні. Як на мене, таке нагадування редакторам, які не спромоглися навіть до кінця «виловити» у тексті технічні «блохи» (пропущені літери тощо), тим паче не буде зайвим, якщо вони планують видавати не оприлюднені Голубєвим тексти, підготовкою до публікації яких інтригує Василій Ульяновський, – ідеться про том «Архіву ЮЗР» із хронікою Софоновича, Синописом та Густинським літописом², а також про весь доробок Степана Тимофійовича стосовно Видубицького монастиря.

² Про цей том та його історію Василій Ульяновський писав раніше. Див.: Ульяновський В. *Незваний том «Архива Юго-Западной России» // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка*. 1991, т. 222: Праці історико-філософської секції. С. 360–369.